

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL I SANTUARI DE PASSANANT: DEL PROJECTE DE JOSEP PRAT A LA SINGULARITAT DEL CAMBRIL

Maria GARGANTÉ LLANES

JUSTIFICACIÓ

L'església i santuari de la Mare de Déu de Passanant constitueix un dels exemples més notables de l'arquitectura religiosa de la Conca de Barberà, amb l'afegit de comptar amb l'excel·lent cambril de tres sales, que converteix l'edifici en un exemple únic a Catalunya, on, malgrat que la popularització dels cambrils al segle XVIII era un fet generalitzat, cap presenta la singularitat de les tres estances, recobertes per magnífics estucs. La primera monografia exhaustiva sobre Passanant és del segle XIX, quan el prevere Sebastià Mercadal, disposant encara de la riquesa intacta de l'arxiu parroquial, fa una extensa crònica dels esdeveniments i vicissituds que acompanyaren el procés constructiu de l'obra. És a partir del seu estudi que coneixem els artífexs que hi participen. D'aparició recent, en canvi, són els llibrets publicats per la parròquia, amb la redacció de Xavier Cortés, que refon les dades de l'obra de Mercadal i hi afegeix dades històriques sobre la vila de Passanant. Aquests opuscles —un dedicat al santuari en general i l'altre més concretament al cambril— van ser editats en commemoració de la restauració de l'interior del temple i el cambril —sigui dit de passada que hem de felicitar la parròquia com a impulsora d'una tasca monumental i igualment reeixida.

La nostra aportació a l'estudi d'aquest santuari, doncs, no es basa en cap troballa documental que aportí descobertes extraordinàries referents a la història constructiva del santuari, sinó més aviat és una reconstrucció del procés constructiu del temple durant el segle XVIII, a partir d'una revisió crítica dels estudis anteriors i de la relació dels diferents artífexs que formen part d'aquest procés amb d'altres obres documentades en territori més o menys proper.

L'EVOLUCIÓ CONSTRUCTIVA DE LA PARRÒQUIA I SANTUARI DURANT EL SEGLE XVIII

La popularitat que des de l'època baixmedieval adquireix la devoció a la Mare de Déu de Passanant fa que les reformes al santuari primitiu se succeeixin al llarg dels segles.¹ Arribada la divuitena centúria, Sebastià Mercadal documenta unes primeres obres de reparació l'any 1717, un cop superada la guerra de Successió, consistents a reforçar el creuer perquè un dels pilars estava en mal estat, i l'any següent, el 1718, els mestres de cases Ramon Nicolau² i Ramon Cabestraus, de Guimerà, començaven a recompondre la volta de la capella del Roser.

Sembla que la imatge tan venerada de la Mare de Déu es trobava en una capella que formava un cos annex a l'esquerra de la parròquia —Mercadal conjectura que la capella devia fer uns cinc metres d'amplada per vuit de llargada—, de manera que quedaven lleugerament separades les funcions de parròquia i santuari. Per fer-nos una idea de com devia ser aquesta capella adossada a la parroquial podem recórrer a la capella de la Verge del Dolors a Cervera—contractada l'any 1737—, que no s'integra en el conjunt de la parròquia sinó que es construeix adossada però exempta, amb accés propi des de l'exterior. Un altre exemple d'aquest tipus, aquest de dimensions més grans, era la capella del Sant Crist Trobat, a Lleida, un magnífic temple tristament desaparegut, amb cimbori i cambril, construït entre 1728 i 1739, adossat a l'església de Sant Llorenç.³ Entre 1729 i 1730, precisament, es duen a terme nombroses obres de reparació en aquesta capella, començant pel cambril, del qual se n'augmentà la capacitat gràcies al terreny que es va comprar de la casa contigua. Mercadal parla de “dos cómodos recibidores”

¹ Mercadal (1882: 42).

² Mestre de cases de Guimerà. L'any 1726 contracta les obres del santuari de la Mare de Déu de la Bovera, a Guimerà (Capdevila 1929: 19).

³ Sobre la capella del Sant Crist Trobat, vegeu Torrent (2002: 48).

Vista general del santuari i església de Passanant. Observem que la part del cambril sobresurt una mica respecte del pla de la nau. FOTO: M. GARGANTÉ.

que el cambril tenia per banda, alhora que estava cobert per un cimbori que il·luminava l'estança.⁴ L'any 1751 es contracta al daurador de Bellpuig Francesc Boldú l'ornamentació de la capella de la Mare de Déu per tres-centes cinquanta lliures, així com la del cambril, cimbori i portes per dues-centes vint lliures. De la mateixa manera, el 18 de gener de 1750 es contractava la decoració escultòrica de la volta a Joan Novellas, escultor de Santa Coloma de Queralt, que un any més tard contractava igualment “el relieve de las paredes del interior”, la mitja taronja i cimbori del cambril, les portes i “el esculturado de detrás de la Madre de Dios” per un total de quatre-centes vuitanta-dues lliures.⁵

L'any 1769, però, es feia evident que les anteriors obres ja no eren suficients per encabir i satisfer l'afluència de fidels i el prestigi que anava adquirint el santuari:

[...] a pesar de lo costosas, y no por malogradas, no llenaban ya los deseos de aquella misma piedad que las llevó a cabo. En ciertas festividades el templo parroquial con sus capillas, sin afluencia de devotos poco capaz, lo era mucho menos cuando acudía a solemnizarlas todo el país, pues la devoción a María Santísima de Passanant tomaba desmesuradas cuanto plausibles creces, y el cepillo rebosaba cual anda todavía en labios del vecino diciéndole al forastero: que en la capilla de la Santísima Virgen el oro y la plata recogíanse de limosna en pepitas, que no se sabía en que emplear.⁶

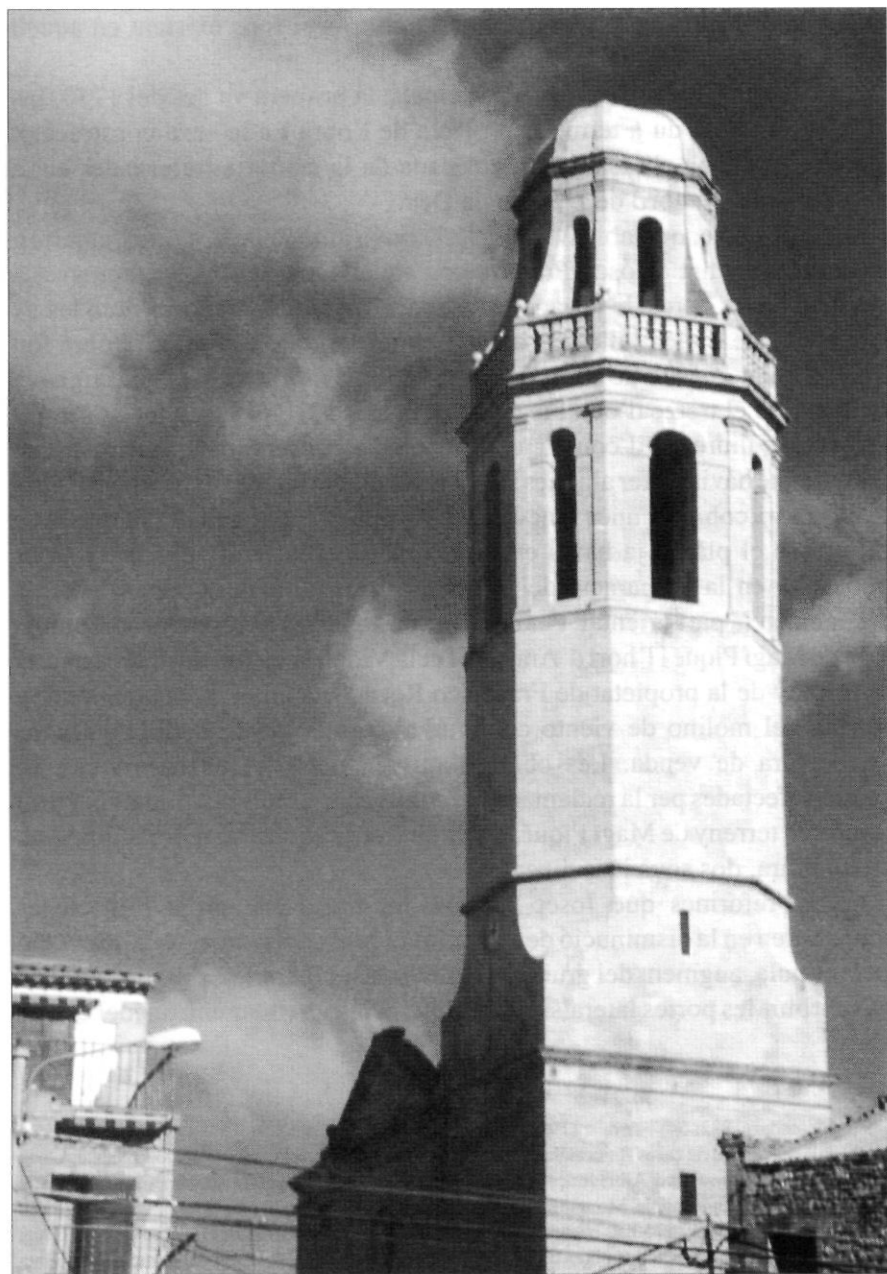
Així doncs, el dia 1 de juny del mateix any 1769 s'eleva un memorial a l'arquebisbe de Tarragona, en el qual es fa referència a la poca capacitat del temple i a les nombroses almoines generades per la immensa devoció a la Verge, que possibilitarien la construcció d'un nou temple, amb l'aprovació prèvia del prelat diocesà. Dos dies després de decretar l'anterior memorial, es constitueix una junta o comissió de l'obra de l'església nova.⁷ El dia 10 d'octubre de 1770 els comissionats acorden destinar a l'obra l'almoina anual sobrerera i “neta”, que ascendia a un total de tres-centes cinquanta lliures, que esperaven que augmentessin pel mateix desig dels

⁴ L'any 1732, acabades les obres, es contractà per cinc-centes cinquanta lliures la construcció d'un tron per a la Mare de Déu a l'escultor de Sarraí Isidre Espinalt (MERCADAL 1882: 46).

⁵ Mercadal (1882: 48).

⁶ Mercadal (1882: 50).

⁷ La comissió era formada per Maties Mallol, rector de Passanant; Jaume Alió, rector de Vallfogona, i el devot Ramon Gomar, veí de Cervera (MERCADAL 1882: 51).

Campanar de Sant Martí de Maldà, també dissenyat per Josep Prat.

FOTO: M. GARGANTÉ.

fidels de contribuir a la realització de l'obra —el fons existent en aquell moment era d'unes tres-mil lliures.

Aquesta obra té dues fases principals: la primera va des del 1770 fins al 1778, quan es du a terme el projecte de l'obra i a la seva construcció, mentre la segona abraça l'última dècada de la centúria i consistirà en la decoració del cambril de la Mare de Déu.

El projecte, que ubicava l'església nova al mateix lloc que l'anterior, va ser encomanat a Josep Prat, que en aquells moments compaginava la direcció de les obres de la capella de Santa Tecla de Tarragona amb les de la catedral de Lleida;⁸ d'altra banda, l'empresari que s'adjudicà l'obra fou Ramon Salat, mestre de cases de Santa Coloma de Queralt, el qual signava el contracte el tretze d'octubre del mateix any 1770 pel preu fet de set mil tres-cents lliures.⁹ El contracte, que no s'ha conservat, especificava que l'arquitecte havia de fer algunes reformes al plànol i que per començar l'obra l'empresari cobraria unes cinc-cents lliures. Sembla que el dia disset de novembre el plànol ja havia estat reformat i el dia u de desembre ja es treballava en la preparació del terreny, ja que s'havia de fer un notable desmunt en la part oriental. Per dur a terme aquestes obres es va comprar la casa de Magí Piqué i l'hort d'Antoni i Tecla Vidal, així com un metre quadrat de terreny de la propietat de Francisco Roca "sita en el monte del lugar y partida del molino de viento contigua al camino de Ciudadilla", segons l'escriptura de venda. Les obres d'anivellament del terreny només es veieren afectades per la reclamació de danys i perjudicis ocasionats per tirar la runa en terreny de Magí Piqué, per la qual cosa aquest va rebre la quantitat d'una lliura, dos sous i sis diners.¹⁰

Les reformes que Josep Prat va fer en el seu propi projecte es concretaren en la disminució de l'alçària i el gruix dels murs, en la correcció de la cúpula, augment del gruix dels arcs torals, columnes, pilastres i bases; va suprimir les portes laterals del presbiteri i les va situar enfront del creuer

⁸ Mercadal (1882: 54) i Arranz (1991: 364-366).

⁹ Fill del mestre de cases Ramon Salat, natural de Suró (Talavera). L'any 1746 contracta les obres de les esglésies parroquials d'Albi i Juncosa, a les Garrigues. L'any 1750 visura, juntament amb el mestre de cases de Tarragona Jaume Monguillot, l'obra de l'església parroquial de Sarral, que havia estat contractada el mateix any 1750 als mestres d'obres certerins Domènec Tomàs i Francesc Camps. L'any 1772, Ramon Salat contracta les obres de la capella de Sant Sebastià de l'església parroquial de Santa Maria de Guimerà, juntament amb els mestres de cases de Guimerà Joan Baptista Barberà i Anton Orich. En el contracte d'aquesta obra, però, s'especifica que Ramon Salat resideix a l'Albi, on probablement encara s'ultimaven detalls de la construcció de l'església. Sobre els Salat vegeu Garganté (2002).

¹⁰ Mercadal (1882: 53).

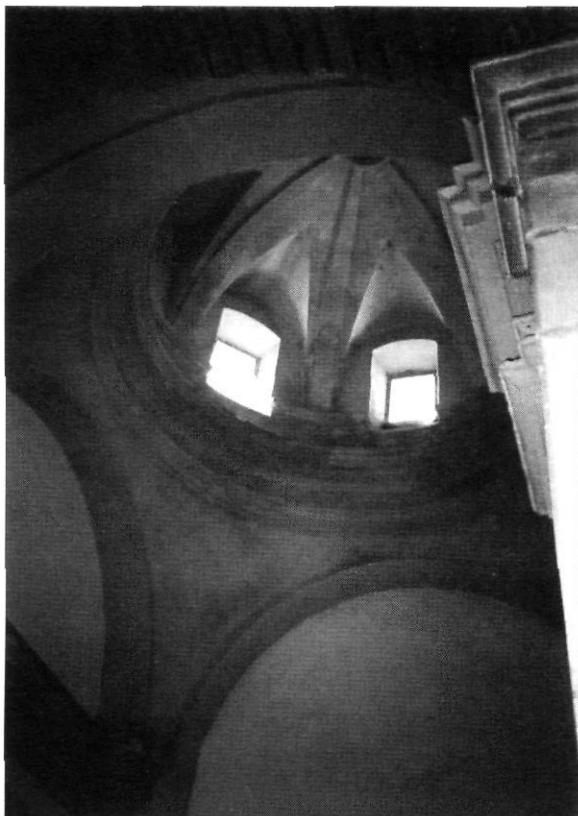

Passanant. Detall de la portada. FOTO: M. GARGANTÉ.

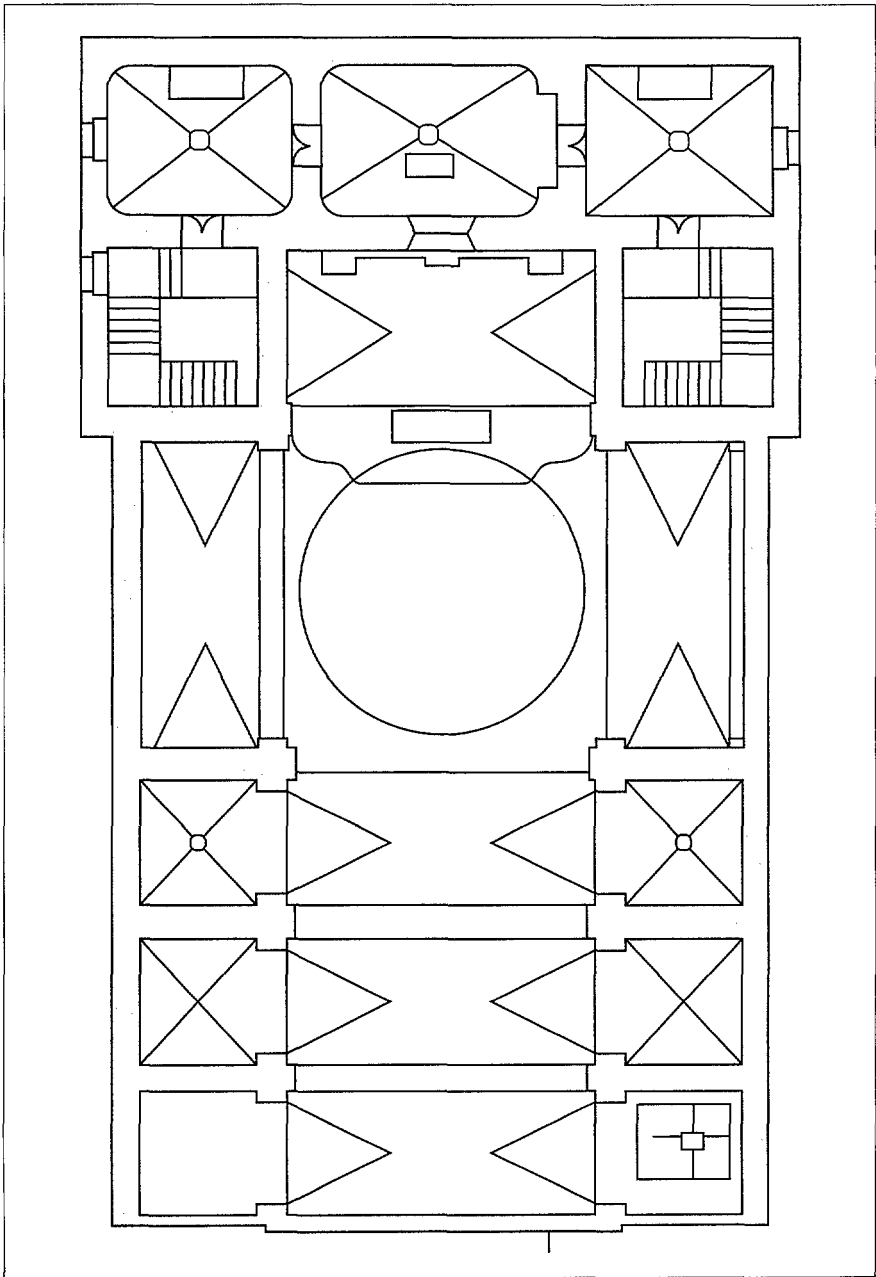
per col·locar-hi al seu lloc dos altars; va modificar les escales “por ser menos propias para la honestidad de las concurrentes”, va afegir esglaons a l’exterior de la porta major, va formar el plànol amb dos rectangles i va traçar al voltant una mina per preservar l’edifici de la humitat del lloc.

Les restes de l’antiga parroquial s’utilitzaven per al servei públic religiós, mentre la fàbrica nova no ho permetia, i sembla que l’edifici no es va concloure en el temps que preveia el contracte, ja que fins a l’any 1778 no es va poder obrir l’església nova al culte. Aquesta data és la que hi ha esculpida al segell de la portada.

El pagament de les set mil tres-centes lliures havia d’efectuar-se de la forma següent: a l’empresari se li entregarien sis mil lliures en quantitats de dues-centes, quan acredités la suma en materials emmagatzemats en el lloc de la fàbrica o jornals invertits en la construcció; cinc-centes més quan se signés l’escriptura; les cents restants, fins a fer efectiva la quantitat, quan

*Detall de l’interior
de la capella
de Sant Sebastià,
a l’església parroquial
de Guimerà, construïda
per Ramon Salat. FOTO:
M. GARGANTÉ.*

Planta de l'església i santuari de Passanant. Dibuix de Joan Ramos. FONT: CORTÉS (2000: 61).

semblés oportú, i finalment, les mil tres-centes el dia del lliurament de l'obra. Així doncs, la junta de l'obra va haver de convenir amb Salat que a partir de l'any 1776 en endavant, fins a acabar el contracte, com que les obres acabades fins a aquella data estaven sobrepagades, només rebria cada mes quatre quarteres de blat i quinze lliures en diners, amb la condició de destinar cada dia cinc paletes a l'obra.

L'any 1778 s'eleva un memorial al vicari general de Tarragona sobre l'estat en què es troba l'obra, en el qual s'explica que falta un terç per a concloure's. En el mateix memorial es demanava permís per beneir la nova església i traslladar el Santíssim i vasos sagrats. Fou comissionat per beneir la nova església el reverend Josep Armengol, prevere i rector de Passanant.

Després de la benedicció continuaren sense interrupció les obres de la fàbrica en virtut del contracte. Tanmateix, es bateren les restes de l'antic temple i entre altres objectes foren traslladats al nou edifici el retaule de l'altar major, obra de l'escultor de Sarral Isidre Espinalt, i les restes mortals del rector que havia reformat l'antic temple.¹¹

L'any 1778 faltaven per construir el presbiteri, les sagristies, les escales i el cambril, i no és fins al mes de febrer de l'any 1782 que s'acaben les obres de la contracta de Salat, que incloïen tota la fàbrica fins a la volta i el sòl del cos de les campanes de la torre. De tot això en donen fe els mestres Francesc Tomàs¹² i Josep Daura,¹³ els quals, un cop vistes les obres contractades i les millores introduïdes, adjudiquen a favor de l'empresari la quan-

¹¹ Mercadal (1882: 57).

¹² Pertany a una nissaga de mestres de cases de Cervera. L'any 1750 un tal Domènec Tomàs contracta, juntament amb Francesc Camps, l'obra de l'església parroquial de Sarral i actuen com a fiadors Francesc i Magí Tomàs, germà i fill de Domènec, respectivament. L'any 1756 Francesc i Domènec Tomàs, juntament amb Agustí Savall, Francesc Àngel i el fuster Francesc Barrera sisenen el preu fet que havia ofert Josep Reit per fer els ponts de Jorba i de Santa Maria del Camí. L'any 1763 trobem uns capítols matrimonials entre Francesc Tomàs, mestre de cases de Cervera (s'especifica que era fill del també mestre de cases Francesc Tomàs), i Madrona Garriga. L'any 1792 aquest mateix Francesc Tomàs fa una relació, juntament amb l'arquitecte Josep Agustoni, sobre l'estat en què es troba l'església de Santa Maria de Cervera. Apareix documentat nombroses vegades com a mestre de cases de Montblanc. Com a tal, l'any 1772 construeix l'ermita de la Mare de Déu del Remei d'Alcover, dissenyada, segons Martinell, per l'escultor de Valls Lluís Bonifàs i Massó. L'any 1782 practica una segona visura a l'església parroquial de Sant Martí de Sesgueioles, juntament amb Francesc Romeu, mestre de cases de Cervera, elegits pels empresaris de l'obra. En la mateixa visura, els mestres de Calaf Joan Quingles i Isidre Sostres actuen com a elegits per l'Ajuntament de Sant Martí i els directors comissionats de l'obra. L'any 1792, Francesc Tomàs contracta l'obra de l'església de Barberà de la Conca per nou mil lliures —Fuguet (1978: 99) explica que qui va dirigir directament les obres fou el mestre Magí Veciana, de Sarral).

¹³ Mestre d'obres de Lleida. Construeix les esglésies de Seròs i Aitona, aquesta última projectada pel mestre d'obres Josep Burria.

titat de set-centes noranta-sis lliures, quinze sous i nou diners, que és l'última quantitat que apareix entregada per a l'obra.

LA CULMINACIÓ DEL CAMBRIL: LA JOIA DEL TEMPLE

Finalment, Mercadal dóna per acabada l'obra cap al mes d'octubre de 1788, quan encara documenta alguns pagaments per obres, al mateix temps que es començava a decorar el cambril de la Mare de Déu. Segons Mercadal, els comissionats de l'obra van fer diferents contractes per a la decoració del cambril amb estucadors, pintors i escultors “de nota, nacionales y estrangeiros, y començóse a convertir el sagrado recinto destinado para trono de la Santíssima Madre de Dios en riquísimo palacio y en obra más costosa que toda aquella fábrica”.¹⁴ Especifica que els estucadors treballaren durant nou mesos i dotze dies, des del novembre de 1789 fins a l'agost de 1790, a la sala

Cambril. Estucs de la sala de la Puríssima. FOTO: M. GARGANTÉ.

¹⁴ Mercadal (1882: 79).

del tron, i encara mancaven els daurats i la pintura. De les tres mil dues lliures i vuit sous que va costar l'obra en total —efectuada entre el 1789 i el 1795— gairebé quatre-centes lliures foren per a l'italià Mateo Pelosi i gairebé mil quatre-centes per al pintor i daurador Joan Ketembacker; el mestre d'obres cobrava setanta-tres lliures i dinou sous per preparar els murs per a l'estucat i altres reparacions, i les altres despeses eren repartides entre els dauradors Bernat Verdú i Pau Robiol (360 lliures), l'escultor Josep Belart, juntament amb un pintor desconegut de Lleida que respon al nom de Ramon N.¹⁵

La següent obra fou l'avantsala de la Divina Pastora, la decoració de la qual fou contractada per Mateo Pelosi l'any 1796; del total de les tres-centes onze lliures del cost de l'obra, Pelosi s'endugué dues-centes cinquanta-sis lliures, set sous i quatre diners; el daurador Pau Robiol, dinou lliures per daurar el floró central i el mestre d'obres (que no s'especifica qui és) rep trenta-cinc lliures, cinc sous i tres diners per la mateixa feina de preparar i modificar la sala. D'altra banda, l'avantsala de la Puríssima fou contractada per dues-centes cinquanta-sis lliures per Josep Agustoni, arquitecte italià que elabora el projecte de les obres de reconstrucció de la parròquia de Santa Maria de Cervera.¹⁶ L'obra es dugué a terme entre els anys 1797 i 1799 i també hi treballà el daurador cerverí Pau Robiol, que va pintar els quatre relleus dels angles de la volta, la cornisa i els murs en la part no convinguda per Agustoni, per la qual cosa va rebre noranta-cinc lliures; aquest últim va fer l'empostissat de la volta i dels murs i els relleus de guix de l'altar, quan el sorprenué la mort sense haver finalitzat l'obra contractada. Un parent estucador, Pere Agustoni, resident a Barcelona i que trobem a la Universitat de Cervera, on s'encarrega dels estucs de la capella del paranimf,¹⁷ proposa

¹⁵ Mercadal (1882: 81).

¹⁶ Arquitecte italià. Així el denomina Josep Nuix i Perpinyà, comissionat de l'obra de l'església parroquial de Santa Maria de Cervera, en un document que envia el 21 d'agost de 1792 a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando juntament amb els plànols que havien fet Josep Agustoni i Jaume Padró per a les reformes de la parròquia. Des de l'Acadèmia, els plànols són retornats a Cervera amb l'avertiment que faltaven els alçats, sense els quals la Comissió d'Arquitectura de la Real Academia no podia emetre cap dictamen i, a més, mancava l'explicació del mètode que s'utilitzaria per encaixar la part antiga amb la que llavors es volia construir (Rabass: *Legajos. Arquitectura religiosa. Iglesias parroquiales (1790-1806)*).

¹⁷ Estucador resident a Barcelona, el fem germà o, si més no, parent de Josep Agustoni. L'any 1787 signa un contracte amb la Reial Junta de l'Obra de la Universitat de Cervera per daurar alguns elements del retaule que havia construït Jaume Padró i d'altres elements decoratius de la capella de la Universitat, sota la supervisió de l'escultor manresà Jaume Padró, director en aquells moments de la Reial Junta. [AHCC: Fons Universitat de Cervera. Caixa núm. 7]

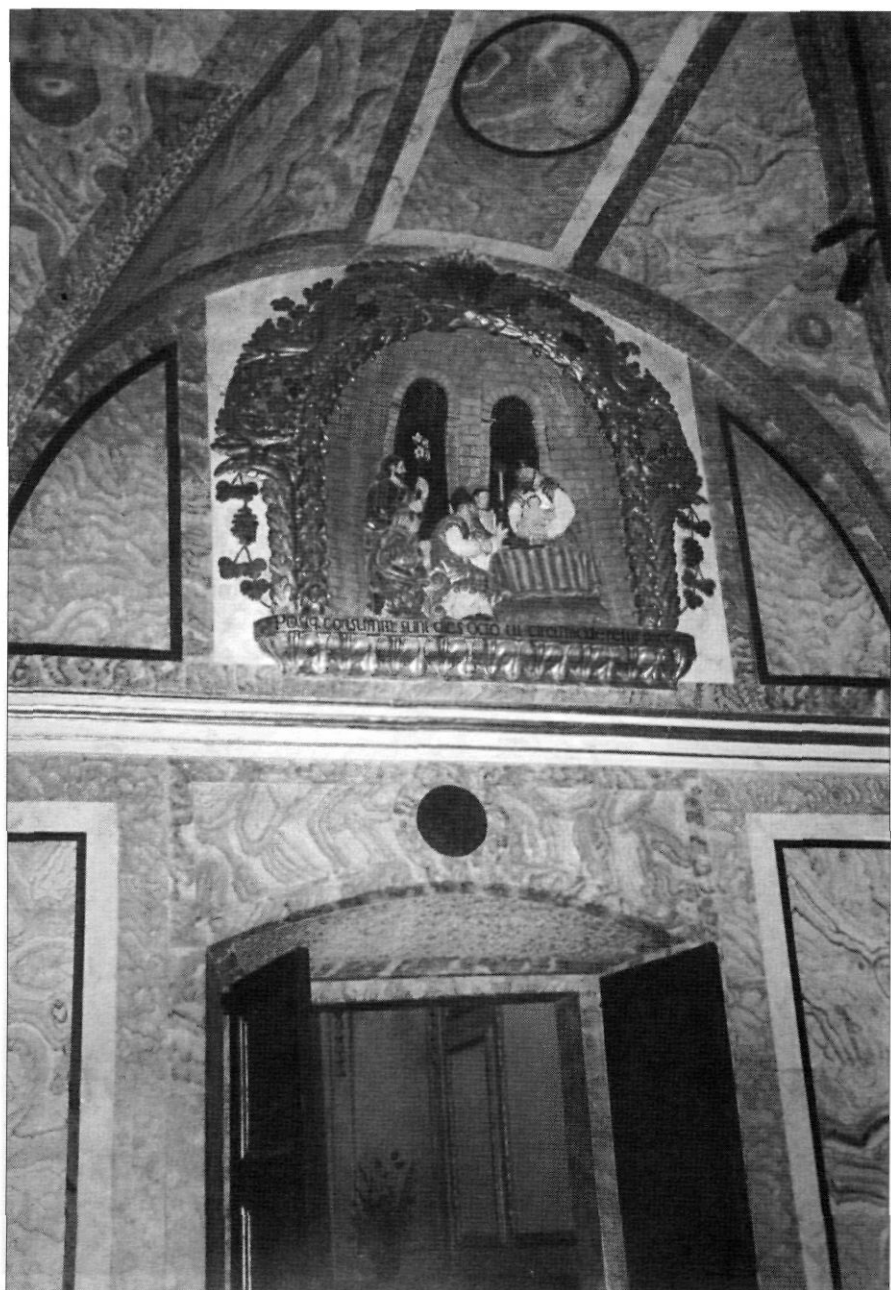
un altre estucador italià, Carles Crivelli, perquè continuï l'obra. Acceptat per la comissió d'obres, Crivelli rebé per la seva feina unes cent-vuitanta lliures, que s'han de sumar a les cent-sis del difunt Agustoni.

L'església i santuari de Passanant, a part de ser una obra projectada per Josep Prat, constitueix una síntesi entre la tipologia d'església parroquial —pel seu emplaçament i dimensions, juntament amb les funcions que li són pròpies— i santuari —pel caràcter de centre devocional que va més enllà de la localitat on es troba emplaçat i, tipològicament, per l'excel·lent cambril de tres sales. De la mateixa manera, l'església i santuari de Passanant ens serveix per a exemplificar el tipus d'església d'una sola nau, creuer i capelles laterals, en oposició amb l'església de tres naus. A l'exterior, però, tota l'església queda inscrita en un rectangle quasi perfecte: només la part de la capçalera, que es correspon amb el cambril i la sagristia, sobresurt uns 80 cm per banda.

La façana està dividida en tres cossos verticals. El central té caràcter autònom, atès que sobresurt uns quants centímetres del pla de la resta de façana i per si sol configura un frontó triangular, definit per una cornisa

*Cambril. Sala de la Puríssima. Als angles, l'ascensió i la resurrecció de Crist.
Foto: M. GARGANTÉ.*

Cambuil. La circumcisió, a la sala de la Divina Pastora. FOTO: M. GARGANTÉ.

motllurada que no té continuïtat en els cossos laterals. A l'interior d'aquest frontó s'obre un òcul el·líptic de ventilació de la coberta, que juntament amb la rosassa, la fornícula i la portada configura l'eix central de la façana. Però sens dubte la part més destacable és la portada, bastida damunt d'una graonada i flanquejada per pilastres d'ordre compost, amb un entaulament motllurat i un frontó semicircular, a l'interior del qual hi ha esculpit l'emblema de Maria envoltat d'elements de rocalla, amb dos nens sostenint una corona. Immediata al semicercle que culmina la portada, s'obre una fornícula buida, flanquejada per pilastres toscanes i amb decoració de volutes i gerros flamejants als costats, mentre que a la part superior una petxina culmina l'estructura.

*Cambril. La
vinguda de l'Esperit
Sant a la sala de la
Puríssima.
FOTO: M. GARGANTÉ.*

Pel que fa als cossos laterals, el ràfec motllurat de la cornisa en constitueix l'únic element decoratiu. Aquesta monotonia únicament és trencada al cos de la dreta per la presència de dues petites obertures a manera d'espitllera per il·luminar l'accés al campanar, construït en un moment posterior i integrat en aquest angle de la façana d'ingrés. Partint d'una base quadrangular, el campanar esdevé vuitavat —amb quatre de les vuit cares més estretes i sense obertures—, amb dos cossos definits per sengles motllures i culminat per una balustrada. El parament de la façana, com el del campanar, està constituït per carreus ben escairats, que contrasta amb l'aparell lògicament més irregular dels murs laterals.

A l'interior, la nau presenta un cor elevat i està coberta per tres trams de volta de canó amb llunetes, que antecedeixen un ampli creuer centrat per una cúpula cega i gairebé plana, mentre que al presbiteri es reprèn el ritme de la nau amb un tram més de volta de canó. A la nau s'obren tres capelles per banda, les primeres de les quals estan ocupades, una pel baptisteri i l'altra per l'escala d'accés al campanar. Des del presbiteri s'accedeix a dues escales que condueixen a les dues estances laterals del cambril, situat a la part posterior del presbiteri i compost per tres sales rectangulars intercomunicades, que tenen la seva correspondència a la part baixa amb dues sagristies comunicades per un tercer àmbit situat a la part central. L'alçat està definit per pilastres en correspondència amb els arcs faixons, les quals estan coronades per capitells d'ordre compost, per damunt dels quals encara hi ha una ampla cornisa motllurada que recorre tot el perímetre de l'església i que augmenta la sensació d'alçària de la nau. Si exceptuem els capitells i els arcs de les capelles laterals, amb les impostes motllurades, els altres motius decoratius de l'interior del temple —decoració de les cornises, els medallons amb els evangelistes que precedeixen la cúpula...— no estan treballats amb guix, com és costum a moltes esglésies setcentistes, sinó que són representacions pictòriques fetes, de ben segur, durant el segle XIX.

El cambril constitueix un bon exemple de la integració de l'escultura i la pintura amb l'arquitectura, així com de la col·laboració entre artífexs de diferents disciplines —mestres d'obres, estucadors, dauradors...— que dóna com a resultat una obra arquitectònica indissociable de l'escultura i els estucs, que en són el revestiment que dóna entitat al conjunt.

Les tres sales intercomunicades del cambril formen espais rectangulars, el central —la sala del tron—, una mica més ample. Totes tres sales estan cobertes per volta d'aresta i l'alçat ve definit per la decoració amb estucs i les portes que comuniquen les tres estances i aquestes amb les escales d'accés. Els murs de les estances estan dividits horitzontalment en

*Retaule de la capella de la Universitat de Cervera, estucada per Pere Agustoni.
FOTO: M. GARGANTÉ.*

tres cossos: el primer forma un sòcol decorat amb panells geomètrics; el segon està definit pels altars de cada una de les estances, flanquejats per panells rectangulars; finalment, el tercer cos està separat dels altres per una motllura de guix que es correspon amb l'arrencada de les voltes, que formen quatre semicircumferències que els estucs decoren segons la inspiració clàssica —finestra termal tripartita que a l'espai central hi insereix un plafó esculturat o bé la representació d'una circumferència a l'interior del timpà que recorda Serlio. En aquest últim cas, els plafons esculturats se situen als angles de l'espai i s'adapten a la inclinació de la volta.

Finalment, cal advertir que l'anàlisi iconogràfica i estilística de les representacions de la vida de Crist —les més relacionades amb la presència de la Verge— hauria de ser objecte d'un altre estudi que les tractés en profunditat.

BIBLIOGRAFIA

- ARRANZ, M.: *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona: UPC, 1991.
- CAPDEVILA, S.: *El santuari de la Bovera*. Tarragona: Torras & Virgili, 1929.
- CORTÉS, X.: *Passanant i el santuari de la Mare de Déu*. Barcelona: Editorial Claret, 2000.
- FUGUET i SANS, J.: “Una església del darrer barroc a la Conca de Barberà”, a *Aplec de Treballs*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 1971.
- GARGANTÉ, M.: “Els Salat: mestres d'obres de Santa Coloma de Queralt i l'església de Savallà del Comtat” a *Aplec de Treballs*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2002.
- MERCADAL, S.: *Nuestra Señora de Passanant*. Lleida: Impremta Mariana, 1882.
- TORRENT, R.: “La Lleida urbana del set-cents: estat de la qüestió”, a *Lleida al segle XVIII. El naixement d'una nova ciutat*. Lleida: Pagès Editors, 2002.